

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЗАРУБІЖНОЇ ШКОЛИ

УДК 374.72:37.014.3(477.83/86)

ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ГАЛИЧИНИ У КОНТЕКСТІ ІДЕЙ РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ

Олексій Караманов

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005 Львів, Україна*

Визначено історичні передумови виникнення народних університетів (закладів для освіти молоді та дорослих) в Європі у контексті реформаторської педагогіки кінця XIX–початку XX ст. та їхній вплив на педагогічну думку Галичини. Проаналізовано головні напрями та особливості діяльності народних університетів у позашкільній освіті Галичини на початку XX ст. Розкрито форми і методи їх культурно-просвітницької роботи й специфіку характеру навчання (організація бібліотек, видання часописів, систематичне проведення популярних курсів і лекцій, наукових бесід та конкурсів, концертів й вистав, пізнавальних екскурсій) серед різних етнічних груп краю (українці, поляки, німці, євреї) та можливості застосування цього досвіду у сучасних умовах розвитку ідей неформальної освіти.

Ключові слова: народні університети, Галичина, реформаторська педагогіка, діяльність, тенденції, освіта, ідея, етнічні групи населення.

Постановка проблеми. Ідея створення народних університетів не є новою, вона має значні вітчизняні та європейські традиції. Починаючи з часу свого виникнення й до сьогодні народні університети використовують в усьому світі насамперед як ефективну форму популяризації серед населення загальноосвітніх знань із метою реалізації ідеї безперервної освіти.

Серед безпосередніх причин виникнення народних університетів можна зазначити проведення масових шкільних реформ у середині XIX ст., котрі повною мірою сприяли зростанню культурних потреб широких народних мас. Загалом тут можна виокремити різні чинники – гуманітарні й релігійні, політичні та соціальні, а також безпосередньо економічні, зумовлені, зокрема, зростанням ролі капіталістичного виробництва.

Як відомо, перший у світі народний університет було створено у середині XIX ст. у Данії (В. Грундтвіг), коли для світової педагогіки під

впливом ідей “нового виховання” стає характерним активізація діяльності у галузі освіти, створення нових форм організації навчання.

Згодом у світі починають виникати навчальні інституції відкритого типу, які не ставили перед учнями обмежень, пов'язаних із цензом освіти, проте пропонували систематизований обсяг знань, що охоплював низку предметів. Саме тоді й виникають так звані народні університети (з англ. “university extension”), засновником яких був професор Кембриджського університету Д. Стюард. Ці навчальні заклади намагалися охопити своїм впливом широкі маси населення. На відміну від них, діяльність університетів, створених за типом В. Грундтвіга, мала важливе значення насамперед для реорганізації системи освіти у сільській місцевості.

Народні університети мають багату історію в Україні й Польщі. Зокрема, заслуговує уваги досвід їх організації в Галичині на зламі XIX і XX ст. Слід зазначити, що завдяки своїй відносній автономії від офіційних структур і політичних симпатій, ці університети завжди завойовували симпатії населення завдяки своєму гнучкому підходу до організації навчально-виховного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені питання були предметом наукового пошуку українських та польських науковців Ю. Дибца, В. Моцюка, Б. Ступарика, В. Стинської, Є. Поточни та ін., проте загалом багато аспектів діяльності цих закладів на теренах Галичини залишаються малодослідженими.

Ми ставимо за *мету* проаналізувати основні напрями діяльності народних університетів у Галичині на початку XX ст. й визначити організаційно-педагогічні аспекти їх розвитку для потреб сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Практичним початком розвитку народних університетів у Галичині стала організація різних курсів: торговельних, кооперативних, ветеринарних, які швидко завойовували велику популярність і на практиці переконували на свою користь у щоденній боротьбі за існування. Саме завдяки таким курсам народні університети знаходила дедалі більше прихильників серед широких верств галицького суспільства.

Виникненню народних університетів у Галичині сприяла діяльність “Товариства Народної школи” (з 1892 р.) – найбільшої організації, що займалася просвітницькою діяльністю. Саме вона уперше почала застосовувати усі відомі на той час методи просвітницького впливу, активно використовуючи передовий зарубіжний досвід. За сприянням товариства організовувалися бібліотеки-читальні, міські та пересувні бібліотеки, влаштовувалися лекції, курси для неписьменних, святкування національних річниць, концерти й вистави, засновувалися народні будинки культури,

створювалися школи, виділялися стипендії та премії, видавалися популярні книги та часописи [4, арк. 1–22].

1898 р. це товариство заснувало у Львові Народний університет ім. А. Міцкевича, діяльність якого поширювалася на Королівство Галичини і Лодомерії разом з Великим Князівством Краківським, Шльонском та Буковиною. Головною метою була популяризація знань шляхом систематичного проведення курсів і лекцій з різних галузей знань у містах, містечках і селах; наукових бесід; видання популярних і наукових видань, а по можливості й заснування читалень; організація наукових екскурсій; заснування окремих відділів університету в провінції; проведення різноманітних конкурсів, літературних вечорів тощо [11, с. 2–4].

Про успішність функціонування цього освітньо-виховного закладу свідчить такий факт: уже через два роки університет мав 11 відділів, зокрема у Львові, Кракові, Бориславі, Дрогобичі, Ярославі, Самборі, Станіславі, Стрию, Тернополі, Перемишлі і Східниці. За цей час було проведено 752 виклади, які охопили аудиторію у 116000 слухачів [11, с. 4].

З часом центр Народного університету зміщується до Кракова, проте у Львові продовжують існувати Популярні університетські виклади, які стали яскравим свідченням необхідності популяризації науки і поширення освіти через середовище галицьких учених [4, арк. 15–18]. Зазначимо, що вони певною мірою становили конкуренцію Університету Яна Казимира.

У 1911–1913 рр. Головний відділ “Просвіти” у Львові організовує “Курси вищої освіти” за принципами діяльності народного університету, які популяризували знання, формували світогляд учасників, акцентували на важливості праці над собою [2, с. 198–199]. Цікаво, що в архівних матеріалах є згадка про діяльність на початку 20-х років ХХ ст. у Львові Народного університету ім. Т. Шевченка, завданням якого також визначали популяризацію знань, видання літератури, організацію наукових дискусій [5].

У контексті порушеної проблематики необхідно зазначити й про появу на теренах Східної Галичини у 1903 р. Єврейського народного університету “Тайбенхала”, співзасновником й директором якого був Абрахам Рот. Метою цього закладу, що виникнув у Перемишлі, було поширення освіти серед незаможних верств єврейського населення: “інтенцією засновників університету є триматися далі від всяких рухів – або політичних, або суспільних і працювати для піднесення свідомості єврейських мас, до створення і виховання її членів на людей нового часу; тому уся інтелігенція повинна без відмінності політичних переконань собі подати руки, аби здвинути свій люд зі стану застою” [12, с. 212–213].

Цей навчально-виховний заклад проводив також так звані вечірки, що склалися з лекції та музичного виступу. Згодом (з 1905 р.) спочатку у Львові, а потім й в інших містах Галичини засновують гуртки Товариства Народної школи ім. Б. Гольдмана, які організовували освітню діяльність у єврейському середовищі (так звані “гольдманівки”), а саме: курси польської мови, різноманітні виклади, випозичання книжок, читання часописів тощо [12, s. 213]. 1907 р. у Львові було засновано товариство “Поєднання”, яке активно виступало за об’єднання євреїв як інтегральної частини з польським народом.

Необхідно зауважити про значний вплив на принципи організації народних університетів ідей реформаторської педагогіки. Зазначимо, що народні університети мали насамперед виховне значення на противагу популярним наприкінці XIX – на початку XX ст. трудовим школам, які значною мірою були навчальними. Перші формували більш широкий світогляд людини – носія культури; другі – світогляд вузько обмежений у межах своєї професії та соціального статусу. Відмінність була й у змісті освіти. У перших найчастіше не передбачалася спеціалізація в окремих галузях знань, проте простежувалася тенденція до загальної освіти. Цим було зумовлено специфіку характеру навчання у народних університетах, яка полягала у відсутності традиційної класно-урочної системи, стабільності навчальних планів.

У контексті діяльності народних університетів заслуговує на увагу існування особливого типу альтернативних освітньо-виховних закладів, побудованих за прикладом моделі датського педагога В. Грундтвіга. На відміну від англійських “university extension”, ці заклади мали характер інтернатів. За мету виховання вони ставили формування у сільській молоді нового погляду на світ і життя, любові до науки, розширення світогляду і, звичайно, надання фахової рільничої освіти [6, s. 37].

У Галичині ці освітньо-виховні заклади, швидко набуваючи місцевих рис, отримували назву сільських виховних осередків. Перший з них було засновано в 1907 р. у місцевості Пелкіни (поблизу Ярослава). Однак є згадки, що кілька років до того школа на зразок датської була організована в Дорнфельді (поблизу Львова) для німецьких колоністів [6, s. 104].

Зокрема, до навчального плану польського виховного осередку для хлопців, окрім загальноприйнятих у подібних закладах, входили практичні заняття господарством, городництвом, рятувальництвом, вогневою справою, релігійні справи, гігієна, праця в різноманітних гуртках тощо. Серед обов’язкових предметів вивчали мову, історію, географію, логіку, філософію, математику, фізику [9, s. 9].

Навчальний курс було розділено на 18 півріч, з яких два останні присвячували підготовці до складання іспиту на атестат зрілості. Усі заняття та розпорядок дня педагога школи намагалися скласти відповідно до інтересів учнів для усвідомлення ними важливості гігієни і здорового способу життя. Під час викладів особливу увагу приділяли загартуванню волі і характеру, розвитку інтересу до знань і самостійному мисленню вихованців [9, s. 12–13].

У 1912 р. подібний заклад під назвою “Народний університет” було засновано в с. Черче (поблизу Рогатина) за ініціативою директора Рогатинської гімназії М. Галущинського. Тут викладали різноманітні предмети, пристосовані до потреб та інтересів слухачів, а саме: етику у поєднанні з історією християнської релігії, історію інших релігій, історію України, географію, геологію, українське письменство, світову історію, суспільні науки, математику, природничі науки тощо. Здебільшого, у “народному університеті” викладали фахівці з Рогатинської гімназії. Для покращення активності своїх вихованців вони використовували технічні засоби навчання, зокрема фільмоскопи та діапозитиви [1, арк. 22–55].

Оригінальним щодо реалізації постулатів “нового виховання” був досвід створеного у 1921 р. “сільського народного університету” у Дорнфельді (поблизу Львова) за ініціативою німецького пастора Ф. Зеєфельдта. Сучасники зазначали родинний характер цього виховного закладу та його організацію на “грунті приязні та спільних внутрішніх переживань” [8, s. 91]. Спочатку цей заклад організовував щорічно по 2 курси (літні – для дівчат, зимові – для хлопців), однак згодом, за активної участі Ф. Зеєфельдта, було збудовано новий будинок і кількість курсів збільшили.

Важливим виховним елементом у цьому університеті був так званий “тиждень молоді”, на який з’їжджалася уся німецька молодь Галичини. Фактично у цей час університет ставав центральним осередком культурних впливів серед німецьких колоністів. Подібний з’їзд відбувся у липні 1924 р. На ньому порушували такі виховні проблеми: молодь і пісня, молодь і життя в гміні, молодь і театр, молодь і книжка, молодь і родинне життя, молодь і алкоголь, молодь і спорт, народний університет та його значення у житті молоді, вартість людського життя, внутрішнє вдосконалення тощо. Ці питання обговорювали під час бесід, дискусій, навчальних занять й численних екскурсій [10, s. 323–325].

Прогресивне значення цього виховного закладу важко переоцінити: його культурний вплив стимулював не тільки німців, а й представників інших національних груп створювати подібні установи. Проблематика цих занять

надзвичайно актуальна і в наш час, особливо у контексті становлення громадянського суспільства в Україні.

Наприкінці 20-х років ХХ ст. у Бродах для вчителів народних шкіл були організовані суспільно-рільничі курси з елементами “народного університету”. Вони набули неабиякої популярності не лише у Галичині, а й у всій міжвоєнній Польщі. Метою їхньої діяльності була адаптація вчителів народних шкіл до організаторської роботи у галузі господарського і суспільно-культурного життя села шляхом ознайомлення слухачів із загальними відомостями про сільське господарство; вивчення історії села та народної культури; пізнання теорії, форм і методів для господарського та культурного розвитку села [7, с. 286].

Програма курсів охоплювала сільськогосподарські науки, формою навчальної праці тут були лекції, конференції, дискусії, спільні та індивідуальні бесіди, семінари, практичні заняття, екскурсії. Курси мали власну бібліотеку, читальню, радіо, кіноапарат, спортивне обладнання, що давало змогу значно підвищувати ефективність навчання.

Прогресивні зміни, що сприяли організації народних університетів, були характерні для приватних і позашкільних установ, до яких ставили такі вимоги: вчитель повинен не лише навчати, а й виховувати; вчитель повинен відмінно знати психологію молодих людей; навчально-виховний процес повинен ґрунтуватися на культурі свого народу [3, с. 32–36].

Вагоме значення у цих освітніх установах надавали підбору педагогічних кадрів. Важливим виховним інструментом визначали індивідуальність учителя, його інтелект і характер, уміння створювати виховні ситуації. Водночас зосереджували увагу на необхідності їх активної співпраці з різними молодіжними організаціями.

У сучасних умовах організація народних університетів є надзвичайно актуальною, зокрема, завдяки своєрідному сімейному характеру та атмосфері цих закладів, безпосередній взаємодії викладача зі слухачами, оптимальному вибору навчальних предметів й методів навчання. На наш погляд, цей досвід доцільно використовувати у процесі вивчення загальноосвітніх предметних курсів, організації виховної роботи зі студентами, соціальної роботи.

В умовах сьогодення педагогічний досвід цих закладів продовжують активно використовувати у різних країнах світу, зокрема, у Фінляндії, Росії, Голландії, Франції, Великобританії та в Україні, переважно в освіті дорослих. Кінцевою метою такої освіти є активне соціальне й творче довголіття, участь дорослої людини в економічному та соціальному житті. Навчання й просвітництво цих людей повинні відповідати їхнім конкретним потребам й охоплювати майже усі галузі знань.

Застосування досвіду народних університетів є актуальним в умовах сучасного реформування вітчизняної системи освіти. Головно це пов'язано з новими технологіями та методиками навчання, що дають змогу виходити на більш значний рівень розвитку, залучати до навчання широкі верстви населення (наприклад, Університет третього віку).

Висновки. Отже, досвід роботи народних університетів Галичини, який у цілому відображав тенденції розвитку педагогічної думки у Європі та США (кінець XIX – початок XX ст.), свідчить, що для реалізації своїх завдань у сучасних умовах України ці заклади освіти мають стати повноцінними комплексними, дослідницькими центрами з можливостями вивчення гуманітарних, суспільних та управлінських дисциплін.

Насамперед їм необхідно готувати фахівців широкого профілю, що сприятиме реальному набуттю відповідних умінь та навичок з обраної професії. У такому університеті не слід ставити за мету підготовку філолога, дизайнера, історика або юриста, а прагнути до того, щоб слухачі здобували ті знання, без яких неможливе їх повсякденне життя, освоювали відповідні спеціальності й постійно підвищували кваліфікацію, паралельно працюючи у соціальній сфері.

Спрямованість на практичне втілення знань, підвищення культурного рівня населення та реалізація ідеї безперервної освіти позиціонують народні університети як важливі інституції державної політики, спрямованої на забезпечення оптимальних умов загального й професійного становлення особистості.

-
1. *Галущинський М.* Позашкільна освіта: народина, освітні установи, організаційні форми, мета / М. Галущинський. Львів, 1927. – 46 с.
 2. *Перський С.* Популярна історія товариства “Просвіта” у Львові / С. Перський. – Львів, 1932. – 268 с.
 3. *Терлецький М.* Українське приватне шкільництво / М. Терлецький // Українська Школа. – 1938. – Ч. 1–6. – С. 32–36.
 4. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі – ЦДІАУ у м. Львові). – Ф.178 (Крайова Шкільна Рада, м. Львів (1867–1921 рр.)). – Оп. 3. – Спр.103 (Звіт про діяльність “Народного університету” у м. Львові за 1906–1907 рр.). – Арк. 1–22.
 5. ЦДІАУ у м. Львові – Ф. 309. – Оп. 1. – Спр. 2767 (Статут товариства Народного університету ім. Т. Шевченка.). – Арк. 1–4.

6. *Ludwiczak A.* Uniwersytety ludowe w Polsce / A. Ludwiczak. – Poznań, 1927. – 112 s.
7. *Maj K.* Kursy społeczno-rólnicze dla nauczycieli szkół powszechnych w Polsce / K. Maj // Polska oświata pozaszkolna. – 1930. – N 7. – S. 285–291.
8. *Nowicki E.* Uniwersytet ludowy na wsi i zakres jego kulturalnego oddziaływania / E. Nowicki // Polska oświata pozaszkolna. – 1924. – Rok 1. – S. 88–94.
9. Polskie ogniska wychowawcze wiejskie. Zasady i środki. Program pierwszego polskiego ogniska wychowawczego wiejskiego dla chłopców. – Lwów, 1906. – 16 s.
10. *Seefeldt F.* Uniwersytet ludowy wiejski w Dornfeldzie / F. Seefeldt // Oświata Pozaszkolna. – 1923. – N 3. – S. 322–326.
11. Sprawozdanie ogólne z działalności Uniwersytetu ludowego im. Adama Mickiewicza za czas od 1.V.1901 do 1.V.1902. – Kraków, 1902.
12. Żydzi w Polsce Odrodzonej / Pod red. J. Schipera. T. II. – Warszawa, 1932. – 394 s.

THE ACTIVITY OF PUBLIC UNIVERSITIES IN GALICIA IN THE CONTEXT OF REFORMATORY PEDAGOGY

Oleksij Karamanov

*Ivan Franko National University of Lviv,
Tuhan-Baranovsky Str. 7, UA – 79005 Lviv, Ukraine*

The paper defines the historical preconditions of establishing the public universities (institutions for education of youth and adults) in Europe in the context of reformatory Pedagogics of the late XIX th – the early XX th century as well as their impact on the educational conception in Galicia. It analyses the main trends and activities of the public universities within non-formal education in Galicia at the beginning of the XX th century. The author considers the forms and methods of their cultural and educational activities, like the foundation of the libraries, publication of periodicals, lecturing, concerts, performances, educational tours for different ethnic groups in Galicia including Ukrainian, Poles, Germans, Jews as well. This article also presents the possibility of using this experience within current conditions of non-formal education development.

Key words: public universities, Galicia, reformatory Pedagogics, activity, trends, education, idea, ethnic groups.

**ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАРОДНЫХ УНИВЕРСИТЕТОВ ГАЛИЦИИ
В КОНТЕКСТЕ ИДЕЙ РЕФОРМАТОРСКОЙ ПЕДАГОГИКИ****Алексей Караманов**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Туган-Барановского, 7, 79005 Львов, Украина*

Определены исторические предпосылки возникновения народных университетов в Европе в контексте реформаторской педагогики (кон. XIX - нач. XX в) и их влияние на педагогическую мысль Галиции. Проанализированы направления деятельности народных университетов во внешкольном образовании Галиции, раскрыты формы и методы их культурно-просветительской работы (организация библиотек, издание журналов, систематическое проведение курсов и лекций, научных бесед и конкурсов, концертов и спектаклей, познавательных экскурсий) среди различных этнических групп края. Выявлены возможности применения данного опыта в современных условиях развития идей неформального образования.

Ключевые слова: народные университеты, Галиция, реформаторская педагогика, деятельность, тенденции, образование, идея, этнические группы населения.

Стаття надійшла до редколегії 19.09.2013
Прийнята до друку 16.10.2013